# "Met één achterste kan je niet op twee paarden zitten"[1] Roma-leerlingen op de schoolbanken

*Koen Geurts - Stafmedewerker Roma en Woonwagenbewoners*
*Regionaal Integratiecentrum Foyer Brussel*
*Artikel gepubliceerd in Handboek Leerlingenbegeleiding - Uitgeverij Plantyn*
*April 2010*

## Inhoudsoverzicht

1. Wat staat er op het spel?
    1.1 Gebrekkige onderwijssituatie v Roma-kinderen
    1.2 Onderwijs als essentiële hefboom
2. Belangrijkste oorzaken van moeizame scholarisatie
    2.1 Sociale drempels
        2.1.1 Precaire verblijfssituatie
        2.1.2 Individuele voorgeschiedenis
    2.2 Culturele drempels
        2.2.1 Overlevingslogica
        2.2.2 Roma versus gadjé
        2.2.3 Familie als basis
    2.3 Pedagogische en didactische drempels
        2.3.1 Strakke structuur versus vage grenzen
        2.3.2 Schrift en theorie versus oraliteit en praktijk
        2.3.3 Individu versus groep
    2.4 Lacunes in toeleidings- en spijbelbeleid
3. Hoe scholarisatie verbeteren?
    3.1 Garanderen dat Roma-kinderen naar school gaan
        3.1.1 Push-factoren
        3.1.2 Pull-factoren
    3.2 Garanderen dat Roma-kinderen graag naar school blijven gaan
        3.2.1 Band tussen school en thuismilieu versterken
        3.2.2 Interculturele competenties schoolpersoneel vergroten
        3.2.3 Aangepaste onderwijsmethodes
4. Aandachtspunten bij het werken met Roma
    4.1 Zorg voor degelijke communicatie
    4.2 Geef voldoende informatie
    4.3 Sta toe te onderhandelen
    4.4 Wees duidelijk en consequent
    4.5 Toon betrokkenheid
5. Conclusie
6. Literatuur

[1] Romani-gezegde (Yoors 1967): "*Yekka buliasa nashti beshes pe done grastende"*, een verwijzing naar de voortdurende keuzes die men moet maken wanneer men heen en weer geslingerd wordt tussen twee werelden die cultureel, sociaal en economisch degelijk van elkaar verschillen.

## Krachtlijnen

Ten gevolge van de groeiende aanwezigheid van Roma-families uit Oost-Europa in België, rijzen in steeds meer scholen vragen over Roma-leerlingen. Het onderwijspersoneel heeft vaak nood aan specifieke handvaten om op een gepaste manier te kunnen omgaan met een vaak multi-problematische context.

Met een goede kennis van de specifieke situatie van Roma en bepaalde culturele drijfveren raken we al vooruit. Sociale en culturele drempels zorgen ervoor dat vele Roma-families moeite hebben om hun kinderen regelmatig naar school te sturen. In een groepscultuur gericht op overleven komen kortetermijndoelstellingen in conflict met langetermijndoelstellingen van het onderwijs en is investeren hierin voor vele families geen prioriteit. Bovendien wordt het schoolinstituut enigszins gewantrouwd als pedagogisch concept van de burgers (niet-Roma of *gadjé*) dat hun culturele identiteit kan aantasten.

Toch zijn deze tegenstellingen niet onoverkomelijk. Uitgangspunt hierbij is dat bruggen geslagen moeten worden tussen Roma en niet-Roma (en hun instellingen). Op het niveau van onderwijs betekent dit dat de banden tussen de families en de school dienen te worden versterkt. Het kernwoord hierbij is vertrouwen scheppen. De strategie die hiervoor in de school ontwikkeld wordt, kan divers zijn, van het vergroten van interculturele competenties van het schoolpersoneel tot het inschakelen van professionele schoolbemiddelaars. Hierbij blijken een juiste communicatie en houding de belangrijkste succesfactoren. In ruil voor respect en begrip zijn Roma bereid inspanningen te doen.

Op klasniveau is het tevens nuttig bewust te zijn van verschillen in culturele concepten (zoals ruimte, tijd, opvoeding, puberteit), zodat didactische methodes erop kunnen worden afgestemd.

# 1. Wat staat er op het spel?

### 1.1 Gebrekkige onderwijssituatie van Roma-kinderen

Sinds het vervagen van de grenzen met Oost-Europese landen vanaf het einde van de 20ste eeuw, bevinden zich opmerkelijk meer Roma op het Belgisch grondgebied. Het Vlaams Minderhedencentrum schat hun aantal in Vlaanderen en Brussel op 20.000. We vinden hen vooral in steden als Brussel, Antwerpen, Gent, Sint Niklaas. Roma verblijven er hoofdzakelijk in huizen en appartementen, dit in tegenstelling tot Rom-zigeuners die in woonwagens wonen.

Sinds hun komst worden scholen, integratiecentra, hulpverleners en officiële instanties geconfronteerd met de vaak problematische schoolsituatie van Roma-kinderen. Scholen signaleren steevast de veelvuldige schoolverzuim als één van de moeilijk oplosbare knelpunten (Foyer 2006). Bovendien lijkt dit probleem meer uitgesproken bij Roma dan bij andere groepen leerlingen in een vergelijkbare situatie (bijvoorbeeld kinderen zonder wettig verblijf).
In combinatie met een reeds bestaande leerachterstand leidt dit tevens tot duidelijk minder goede resultaten dan bij andere leerlingen.
Daarbij komt dat een aanzienlijk aantal minderjarige Roma niet eens in een school zijn ingeschreven.
Door deze problematische schooldeelname zitten scholen en leerkrachten, maar ook andere diensten, vaak met de handen in het haar.

### 1.2 Onderwijs als essentiële hefboom

In Europa gaat bijna de helft van de Roma-kinderen niet naar school. Deze gebrekkige scholarisatie en de hoge graad van analfabetisme wordt door Europese instanties erkend als een fundamenteel obstakel om de vicieuze cirkel van armoede en sociale uitsluiting te doorbreken. Onderwijs wordt beschouwd als allerbelangrijkste hefboom om op lange termijn de maatschappelijke situatie van Roma-kinderen te verbeteren. Internationale en Europese rapporten manen voortdurend alle Europese lidstaten aan dringend lokale maatregelen en inspanningen op te voeren om de integratie van de jonge Roma-generatie in het reguliere onderwijs te bevorderen. Deze ondubbelzinnige oproep vinden we o.a. terug in de resolutie betreffende een 'Europese Roma-strategie' die op 31/1/2008 door het Europees Parlement werd goedgekeurd. Ook vroeg het VN-Comité voor Racismebestrijding in haar recent rapport van maart 2008 de Belgische staat meer nadruk te leggen op de onderwijs- en jobkansen van Roma.

# 2. Belangrijke oorzaken van moeizame scholarisatie

Roma zijn een slecht gekende etnische groep. Dat bewijzen de talloze clichés en vooroordelen over hen. Een analyse van de werkelijke drempels naar onderwijs, biedt een beter inzicht en vormt een noodzakelijke basis om een efficiëntere en doelgerichte aanpak uit te werken.

Let wel: 'de' Roma bestaan niet. We hebben te maken met een etnische groep die zeer divers is. Ook de houding tegenover onderwijs wordt beïnvloed door diverse elementen zoals de onderwijspolitiek gevoerd in het land van herkomst, de mate van assimilatie ondergaan tijdens het communisme, de mentaliteit binnen de regio van herkomst (stedelijk of plattelandsmilieu), de mentaliteit en de mate van 'traditionaliteit' van het thuismilieu enz. Zo is dit artikel bijvoorbeeld vooral geschreven vanuit de ervaring in Brussel met Roma uit Roemenië en ex-Joegoslavië. Zonder dus te willen veralgemenen, kunnen we toch verschillende drempels onderscheiden, die bij families in Vlaanderen en Brussel in mindere of meerdere mate meespelen.

## 2.1 Sociale drempels

### 2.1.1 Precaire verblijfssituatie

Ten eerste is het verblijfsstatuut van Roma in België zeer vaak problematisch. Velen hebben geen wettig verblijf en bijgevolg geen recht op legaal werk of sociale bijstand. Steeds meer Roma uit recent toegetreden EU-landen regelen een verblijfsstatuut als zelfstandige, maar verdienen nauwelijks een minimumloon. De meeste Roma bevinden zich bijgevolg in een situatie van acute kansarmoede. Ze beredderen zich met klusjes zwartwerk en overlevingsactiviteiten zoals bedelen en bloemen verkopen. Door de financiële nood schakelen sommige ouders hun kinderen in om mee voor een inkomen te zorgen.

Hierdoor is ook hun woonsituatie weinig stabiel (frequente verhuizingen, slachtoffer van huisjesmelkers, uithuiszettingen enz). Het betalen van de huur is voor Roma vaak de grootste financiële drempel. Bovendien kampen de families vaak met gezondheidsproblemen ten gevolge van hun ongezonde woning, voedselonzekerheid, ongebalanceerde voeding. Scholen krijgen soms te maken met hongerige of vermoeide kinderen, hygiëneproblemen e.d.

Door hun precaire verblijfssituatie ontbreekt bij deze mensen een perspectief dat georiënteerd is op het gastland. Men zit in een overlevingslogica met kortetermijndoelstellingen die botsen met de langetermijndoelstellingen van het onderwijs. Scholarisatie is daardoor geen prioriteit (Foyer 2006). Als ze hun kinderen naar school sturen, is het vaak vanuit een pragmatische houding. Sommige ouders zijn reeds erg tevreden als hun kinderen vaardigheden aanleren die direct bruikbaar zijn (taal, lezen, schrijven, rekenen). Maar gaan te onregelmatig naar school en raken hopeloos achterop of verliezen kostbare schooljaren. Wanneer ze na enkele jaren een vast verblijfsstatuut weten te bekomen, blijven ze daardoor vaak even onregelmatig of haken uiteindelijk af. Het verkrijgen van een statuut is dus geen garantie voor een betere scholarisatie.

Ook financieel stellen Roma-families in een precaire verblijfssituatie andere prioriteiten. Voor een aantal zaken (schoolreizen, zwemmen...) wordt een financiële bijdrage van de ouders gevraagd. Dit heeft als gevolg dat deze leerlingen dikwijls niet deelnemen aan dit soort activiteiten. Deze onkunde of onwil om bij te dragen

aan schoolkosten stoot niet zelden op onbegrip van schoolpersoneel dat opmerkt dat "sommige ouders wel met een GSM rondlopen maar niet bijdragen aan de klaskas of andere kosten".

### 2.1.2 Individuele voorgeschiedenis

Ten gevolge van armoede, segregatie en discriminatie komen Roma in hun land van herkomst zeer vaak in gettoscholen terecht of worden capabele Roma-leerlingen in het buitengewoon onderwijs ondergebracht (UNDP 2002). Op de schoolbanken ervaren ze er vormen van stigmatisatie of discriminatie omwille van hun etnische afkomst. Door discriminatie op de arbeidsmarkt ervaren ze sowieso weinig nut van een diploma. Velen zitten bijgevolg opgescheept met een negatieve schoolervaring en een diep geworteld wantrouwen tegenover het schoolinstituut en de burgersamenleving. Anderen zijn daardoor juist extra gemotiveerd om hier van het degelijkere schoolsysteem te genieten.

Daardoor hebben Roma-jongeren bij hun aankomst in België meestal een lage scholingsgraad en dus een leerachterstand. Al worden deze kinderen tijdelijk opgevangen in brugklassen, toch vinden zes- tot negenjarigen gemakkelijker aansluiting bij de klas van hun leeftijdsgenootjes. Bij jongeren ouder dan twaalf jaar die nooit naar school gingen, raakt de kloof door de opgelopen leerachterstand en het leeftijdsverschil nog moeilijk overbrugd. Zelfs in vergelijking met leeftijdsgenootjes is hun praktische kennis vaak ook al een stuk verder gevorderd (plantrekken, overleven…). De gevolgen zijn demotivatie, spijbelen en vaak uiteindelijk volledig afhaken.

Ook de onderwijsbagage die in het gezin aanwezig is, heeft een sterke invloed. Bij Roma-gezinnen heerst een grote graad van analfabetisme. Roma-ouders zijn vaak zelf nooit naar school geweest, laat staan dat ze vertrouwd zijn met onze schoolcultuur. Dit uit zich in een gebrek aan interesse in de school, een schoolonvriendelijke thuisomgeving (lawaai…) en de afwezigheid van motiverende voorbeeldfiguren.

Daarbij komt meestal nog een taalprobleem, zowel van de leerling zelf als van de ouders, dat een vlotte integratie op school bemoeilijkt. Buiten de school wordt de aangeleerde taal niet vaak gebruikt, *"ze blijft arm en zonder gevoelen"*, zoals een directeur het verwoordde (Bafekr 1999).

Kleuterscholen vinden vele Roma-ouders zinloos omdat kleuters in het thuismilieu erg gekoesterd worden. Wanneer ze op zeven à acht jaar voor de eerste keer naar school worden gestuurd, ondervinden ze toch al aanpassingsmoeilijkheden (schoolattitudes e.d.).

## 2.2 Culturele drempels

### 2.2.1 Overlevingslogica

Heel wat Roma zeggen dat ze vroeger niet de gewoonte hadden om hun kinderen naar school te sturen. Maar er zijn meer redenen waarom er weinig interne motivatie heerst voor het onderwijs (Huybrechs 2004). Vanuit een groepsgerichte overlevingslogica reiken de ambities van veel Roma niet verder dan het kunnen vervullen van de basale overlevingsbehoeften. Zodra die vervul zijn, lijkt men meer gericht op het bestendigen ervan dan op de ontwikkeling van meer persoonsgerichte behoeften om hoger op de sociale ladder van de burgersamenleving te klimmen (behoeftepiramide van Maslow). Wanneer Roma uiteindelijk een wettig verblijfsstatuut verkrijgen en over genoeg geld beschikken om van te leven, hebben ze het gevoel een einddoelstelling bereikt te hebben. Ook al moeten ze dan strikt genomen niet meer 'overleven', toch wil dit niet per se zeggen dat de meer persoonsgerichte behoeften van zelfontplooiing en hierbij de motivatie om bijv. kinderen regelmatig naar school te laten gaan, vanzelf 'wakker' worden. De overlevingslogica die deel is geworden van hun culturele identiteit, blijft voor velen gelden. De drempels verbonden aan een onwettig verblijf (financiële e.a.) mogen dan wel verdwijnen, maar sociaal-culturele drempels komen duidelijker tot uiting. Het verklaart deels waarom Roma na het verkrijgen van een wettig verblijfsstatuut vaak met dezelfde schoolproblemen blijven kampen.

### 2.2.2 Roma versus *gadjé*

Doorheen hun eeuwenlange geschiedenis van uitsluiting en discriminatie ontwikkelden Roma een culturele identiteit gebaseerd op het onderscheid tussen Roma en niet-Roma (de '*gadjé*', Romanes voor boeren, burgers). De relatie tussen beide wordt beheerst door wederzijds wantrouwen (VMC 2002). Bij bepaalde Roma-groepen wordt school bijgevolg negatief geassocieerd met de burgersamenleving. "School belangrijk vinden en uw kinderen daarin aanmoedigen" wordt in sommige kringen zelfs misprijzend gezien als *gadjé*-gedrag, waardoor ze sociale erkenning binnen de Roma-gemeenschap kunnen verliezen.

Deze logica zien we vooral tot uiting komen bij de overgang naar de secundaire school. Een significant aantal Roma-leerlingen haakt op deze kritische leeftijd af. De adolescentieperiode bij Roma is kort en in een mum van tijd treden ze toe tot de volwassenenwereld. De jongens gaan met de vader mee op pad om te leren hoe ze geld kunnen verdienen, wat later zal bijdragen tot hun status binnen de Roma-gemeenschap. Van meisjes wordt verwacht dat ze huiselijke taken op zich nemen met het oog op een eventueel huwelijk vóór 18 jaar. Investeren in goede huiselijke vaardigheden van de dochter zal een hogere bruidsprijs opleveren en dus ook de kans vergroten om te huwen met iemand 'van goeden huize'. Bovendien is de eer ('*pativ*') van de familie en van de vader rechtstreeks verbonden met de maagdelijkheid van de aanstaande bruid (Eycken 1998). De familie moet hierover waken en op school is daar natuurlijk geen controle over.

### 2.2.3 Familie als basis

De familie is de basis van het sociale leven van elke Roma. Hier gebeurt de meeste controle op het in stand houden van cultureel bepaalde waarden en normen: respect voor ouderen, jong huwen, huishoudelijke regels, interne solidariteit… Daarom kan in hechte Roma-milieus integratie en afhankelijkheid van familiale solidariteit als een tegenstelling gezien worden (Drimal 2002). Externe waarden en normen van de burgermaatschappij worden er slechts aanvaard als ze niet direct conflicteren met traditionele waarden. Zo brengt de school voor de kinderen ambivalente gevoelens teweeg. Kinderen worden er geconfronteerd met andere waarden en normen die vaak haaks staan op hun eigen leefwereld. Zo bijvoorbeeld wordt het collectieve welzijn van de familie belangrijker geacht dan de individuele ambities van het onderwijs. Je hoort ouders wel vaker zeggen dat ze niet willen dat hun zoon of dochter 'wordt zoals een *gadjo*'. Ze verkiezen om de opvoeding van hun kinderen zelf in te kleuren binnen de grenzen van hun eigen realiteit en cultuur. Families of individuen die meer moeite doen voor integratie riskeren de wind van voren te krijgen en minder aanspraak te kunnen maken op de groepssolidariteit.

Thuis verwacht de familie dus dat de kinderen zich met andere activiteiten bezighouden dan met huiswerk maken en lessen leren. Vaak ook gaan kinderen laat slapen en kunnen 's morgens niet op tijd uit hun bed. Het is bijgevolg binnen de schooluren en -muren dat het hele leerproces moet gebeuren.

## 2.3 Pedagogische en didactische drempels

Deels staat het officieel onderricht qua methodes, inhoud, didactische en pedagogische lijnen en ambities (leerplan) ver van het leersysteem van hun eigen cultuur. Dit zorgt voor extra drempels en aanpassingsmoeilijkheden voor Roma-leerlingen.

### 2.3.1 Strakke structuur versus vage grenzen

Ten eerste is de school zowel in de tijd als in de ruimte georganiseerd volgens een vaste structuur: aparte functionele ruimtes die gebruikt worden overeenkomstig een strak vastgelegde dagindeling. Een leerling moet elke dag op dezelfde plaats gaan zitten, en er blijven zitten. Om naar het toilet te gaan moet men wachten tot de bel gaat, om te eten tot het middag is. Op het thuisfront is de ruimte- en tijdsbeleving een heel vrij en wordt veel minder geregisseerd door de ouders. De beschikbare ruimtes worden benut voor meer dan één activiteit, dikwijls ook wegens de beperkte beschikbare ruimte (bijv. keuken, slaapkamer en living in één, nauwelijks of geen ruimtes voor privacy, …). De deur staat vaak open en het familieleven gaat op straat gewoon verder. De tijd wordt vooral ingericht volgens het hier-en-nu-principe en de directe noden van de familie. Vooruit plannen heeft bijgevolg niet veel zin aangezien men, zeker in een overlevingssituatie, flexibel moet kunnen inspelen op voortdurend veranderende omstandigheden. Een afgebakende dagindeling bestaat nauwelijks. Een leerkracht van een basisschool in Sint-Joost verwoordt het als volgt: *"Men eet*

*wanneer men honger heeft en kinderen gaan slapen wanneer hun oogjes vanzelf dichtvallen, het bezoek vertrokken is en de film op TV afgelopen".*

De uitdaging bestaat erin om kinderen te leren omgaan met de noodzakelijke structuur. Leerkrachten die met Roma-leerlingen werken, merken op dat deze aanpassing aan grenzen en structuur vlotter verloopt op jongere leeftijd.

Deze vaagheid van tijdsgrenzen vinden we terug met betrekking tot de verschillende levensfasen. Alle leeftijden wonen bij elkaar en lopen door elkaar. Kinderen en jongeren gaan zich spiegelen aan volwassenen en er zich naar gaan gedragen, kleden, handelen. Volwassenen laten ook hun goedkeuring blijken voor dit gedrag en betrekken hen erin. In de school daarentegen wordt er gewerkt volgens meer onderscheiden ontwikkelingsstadia volgens de psychologie en de vaardigheden van het kind.

In de school heerst er wel een 'mengelmoes' op gebied van gender. Daar valt er bij Roma juist wel een scheiding op. Mannen en vrouwen trekken vooral op met leden van hetzelfde geslacht en verdelen de verantwoordelijkheden en taken volgens deze lijn.

### 2.3.2 Schrift en theorie versus oraliteit en praktijk

Roma hebben een orale cultuur. Mondeling wordt er voortdurend een massa aan informatie uitgewisseld, ook per GSM. Aan papier of geschreven teksten wordt veel minder belang gehecht. Dit staat in contrast met de school waar een groot deel van de kennisoverdracht gebeurt aan de hand van geschreven teksten. Desalniettemin vinden vele ouders het belangrijk dat de kinderen leren lezen, schrijven en zeker rekenen, aangezien deze vaardigheden van belang zijn om zich op een behoorlijke manier een weg te banen in de maatschappij.

Een groot deel van de kennis die in school bijgebracht wordt, is theoretisch, abstract en algemeen. Het thuismilieu daarentegen is gericht op de dagdagelijkse realiteit. Hierin zijn vooral heel praktische en directe bruikbare kennis en een pragmatische instelling van belang, zoals onderhandelingsvaardigheden, vindingrijkheid, mensenkennis. Roma-kinderen worden thuis voorbereid op hoe ze hun plan moeten trekken en zich uit netelige situaties moeten redden. Ook kunnen rekenen is in die context belangrijk (met geld leren omspringen). Brusselse leerkrachten merkten reeds meermaals op dat Roma-kinderen vaak sneller vooruitgang boeken met cijferen dan met andere schoolse vaardigheden.

Inhoudelijk zijn er opleidingsrichtingen waarin Roma duidelijk meer interesse vertonen dan andere. Zo komen heel wat Roma-jongens terecht in opleidingen als automechanica, lassen, loodgieterij, houtbewerking e.d. Richtingen waarin fijne motoriek belangrijk is hebben veel minder succes. Thuis worden meer artistieke vaardigheden zoals tekenen, knutselen met fijne dingen niet gestimuleerd. Meisjes vinden we o.a. terug in kappers- en kookrichtingen.

### 2.3.3 Individu versus groep

Roma zitten in een overlevingslogica, gericht op het collectieve welzijn van de Roma-familie en –gemeenschap (Bafekr 1999). De opvoeding van de kinderen gebeurt dus thuis in groep en op een niet-autoritaire manier, waardoor kinderen over heel wat vrijheid beschikken. Enerzijds vergt een onderwijssysteem dat door leraars geleid wordt, hiërarchisch georganiseerd is en gericht is op het individu, de nodige aanpassing. Anderzijds kan gebrek aan structuur echter bijdragen tot demotivatie en afhaken, vooral in het secundair onderwijs. Waar het lager onderwijs heel wat meer structuur, persoonlijkere omkadering (eenzelfde leraar) en individuele opvolging kent, werkt het secundair een stuk onpersoonlijker (verschillende leraren). Leerlingen hebben meer vrijheid en moeten zelf verantwoordelijkheid opnemen voor het welslagen van hun studie. Voor Roma-leerlingen die het reeds lastig hebben met het leerproces, valt dit des te moeilijker. Aangepaste methodes zoals bijv. Persoonlijke Ontwikkelingstrajecten (POT's) kunnen hierop een antwoord bieden (zie verder).

### 2.4 Lacunes in toeleidings- en spijbelbeleid

De Leerplichtwet geldt voor alle kinderen van 6 tot 18 jaar die in België verblijven. Ook al zijn kinderen van ouders zonder wettig verblijf, waaronder heel wat Roma, vaak niet gekend in één van de bevolkingsregisters, toch blijven ze echter voor het ministerie van Onderwijs leerplichtig[2]. Een vergelijkbare houding vindt men aan Franstalige kant[3]. Op federaal niveau antwoordde voormalig minister van Justitie Vandeurzen op een parlementaire vraag[4]: "*Ik ben van mening dat de leerplicht dient te gelden voor alle minderjarigen binnen deze landsgrenzen, ongeacht hun verblijfsstatuut.*" Tevens voegde hij eraan toe dat de controle en eventuele maatregelen hiervoor een gemeenschapsbevoegdheid is.

In de praktijk zien we nochtans een gebrek aan systematische controle en opvolging van de schoolsituatie van kinderen zonder wettig verblijf. Op eerste lijn wordt er vaak door de scholen, hulpverleners en Roma-werkers zeer veel energie gestoken in het motiveren van families met problematisch spijbelgedrag. Maar zelfs bij manifeste onwil voorzien sommige parketten en jeugdbrigades weinig adequate maatregelen of ondernemen zelfs helemaal geen actie (voorbeelden uit Gent en Antwerpen). Dit gebrek aan een stok achter de deur om de leerplicht consequent op te volgen, zorgt ervoor dat deze families die zich hiervan meestal heel goed bewust zijn, het systeem dan ook niet ernstig nemen. Dit geeft aanleiding tot heel wat frustraties bij alle omkaderende diensten.

[2] Antwoord van Departement Onderwijs aan Interdepartementale Commissie voor Etnisch-Culturele Minderheden 2002.
[3] Antwoord van de Direction générale de l'Enseignement obligatoire aan de Foyer op 26/9/2005
[4] Parlementaire vraag gesteld door senatrice Els Schelfhout aan Minister van Justitie Vandeurzen op 28/11/2008

# 3. Hoe scholarisatie verbeteren?

De Roma-werkingen van het Regionaal Integratiecentrum Foyer in Brussel en het Minderhedencentrum de 8 in Antwerpen werkten samen met het Vlaams Minderhedencentrum een motivatieplan uit voor de scholarisatie van Roma-kinderen. De uiteindelijke doelstelling ervan is de ontwikkeling van interne motivatie voor onderwijs. Dit betekent ervoor zorgen dat, door positieve schoolervaringen en de gunstige gevolgen ervan, kinderen graag naar school blijven gaan.

Dat moet worden aangevuld met externe motivatiemethoden als (ultieme) hefboom om ervoor te zorgen dat kinderen tenminste naar school gaan. Vaak blijkt dit nodig om op termijn interne motivatie de kans te geven zich te ontwikkelen.

In praktijk moeten we er eerst op toezien dat kinderen op school geraken. Tegelijkertijd moet ervoor gezorgd worden dat deze kinderen graag naar school blijven gaan.

### 3.1 Garanderen dat Roma-kinderen naar school gaan

Om te garanderen dat kinderen naar school gaan, dienen hefbomen van externe motivatie ontwikkeld te worden. Dit kan aan de hand van *push*- en *pull*-factoren.

#### 3.1.1 *Push*-factoren

Ten eerste dient de leerplicht te kunnen worden afgedwongen (*push*-factor), ook voor kinderen zonder wettig verblijf. Daartoe is een wettelijk kader nodig dat enerzijds eenduidig een regeling omschrijft voor een consequente en pro-actieve toeleiding van nieuw- en oudkomers (ook zonder wettig verblijf) naar onderwijs en anderzijds voor controle en opvolging van deze kinderen met betrekking tot de leerplicht.

Hierbij is een sociale aanpak prioritair. De inzet van bemiddelaars die dichtbij de gemeenschap staan is hier onontbeerlijk. Deze brugfiguren kunnen snel en flexibel worden ingezet om niet-schoolgaande kinderen op te sporen en toe te leiden naar een aangepaste school, maar ook om spijbelaars te hermobiliseren naar de school. Ze hebben eveneens een belangrijke taak van informatie, sensibilisatie en omkadering van de ouders. De bemiddelaars werken nauw samen met andere structuren (onderwijs, maatschappelijk welzijn, inburgering, justitie, …). Vorig schooljaar zorgden in het Roma-bemiddelingsproject van het Regionaal Integratiecentrum Foyer in Brussel de twee bemiddelaars, zelf Roemeense Roma, er op die manier voor dat 85 niet-ingeschreven kinderen naar scholen toegeleid werden.

Om een antwoord te bieden aan problematische situaties is multidisciplinair overleg nodig tussen de organisaties en instanties die zich bezighouden met de scholarisatie van de kinderen. Op dat overleg komen zowel preventieve maatregelen als concrete dossiers aan bod waarvoor maatwerk nodig is. Het onderwijs is een belangrijke

partner in dit overleg. Een consequente en coherente aanpak werkt veel efficiënter dan versnippering. Deze aanpak dient ook integraal te zijn, waarbij eveneens andere aspecten aan bod komen zoals hulpverlening, toeleiding naar werk, alfabetisatielessen voor de ouders e.d.

Als stok achter de deur dienen er dwingende en adequate maatregelen voorzien te worden om bij manifeste onwil in te grijpen. Hiervoor dient justitie een verantwoordelijkheid op te nemen.

### 3.1.2 *Pull*-factoren

Naast *push*-factoren is het tegelijk noodzakelijk om binnen het onderwijs *pull*-factoren te voorzien. Door de aantrekkingskracht van de school te vergroten, gaan kinderen zich immers aan hun school hechten. Dat kan helpen de vicieuze cirkel te doorbreken.

Een *pull*-factor van belang is scholarisatie materieel aantrekkelijk maken. Zo zet men de families in een vragende positie en kan men een win-win-situatie creëren. Voor de meest behoeftige leerlingen kan de school verschillende materiële voordelen bieden zoals bijvoorbeeld gratis schoolmateriaal en schoolmaaltijden, een abonnement voor openbaar vervoer, gebruik van douches of wasmachines enz. Dit kan in afspraak met lokale partners zoals sommige scholen reeds doen bij de bedeling van voedselpakketten.

Een bijkomende *pull*-factor is het wegwerken van de financiële drempel voor schoolexterne kosten zoals sportactiviteiten, excursies, turnkledij, toneelbezoek, verplichte tijdschriften, … Gezinnen zonder wettig verblijf komen namelijk niet in aanmerking voor schooltoelages of schoolpremies.

Deze maatregelen kosten scholen uiteraard geld. Wat de schoolpremie betreft, kan nagegaan worden of dit niet ook voor hen kan geregeld worden door toekenning van deze premies aan de school via een systeem van subrogatie. In Molenbeek bijvoorbeeld komt het OCMW deels tussen in schoolkosten van kinderen zonder wettig verblijf, via een storting aan de school zelf. Gemeentes kunnen bijvoorbeeld ook schoolfondsen ondersteunen die de extra schoolkosten kunnen opvangen, zoals het o.a. het geval is in Sint Niklaas met het participatiefonds.

## 3.2 Garanderen dat Roma-kinderen graag naar school blijven gaan

Interne motivatie, de ultieme doelstelling, kan ontwikkeld worden wanneer de school een positieve ervaring blijkt te zijn voor de kinderen, maar ook voor de familie. Uitgangspunt hierbij is dat bruggen geslagen moeten worden tussen Roma en niet-Roma (en hun instellingen).

### 3.2.1 Band tussen school en thuismilieu versterken

Een essentiële voorwaarde voor succes is het creëren van een stevige band tussen de school en het thuismilieu. Het kernwoord hierbij is vertrouwen scheppen. In ruil voor respect en begrip zijn vele Roma bereid inspanningen te doen. De strategieën die hiervoor in de school ontwikkeld worden, kunnen divers zijn.

#### 3.2.1.1 Schoolbemiddelaars

Op enkele plaatsen in Vlaanderen (Gent, Sint Niklaas, ...) en Brussel worden hiervoor brugfiguren of schoolbemiddelaars ingezet die zorgen voor een goede afstemming tussen school, thuis en welzijn. Ze trachten ouders zoveel mogelijk bij het schoolgebeuren te betrekken, maar ook zeer kort op de bal te spelen bij spijbelgedrag. Ze bemiddelen bij conflicten, sensibiliseren en omkaderen families om hen blijvend te motiveren voor onderwijs. Dit gebeurt in nauwe samenwerking met andere relevante actoren. Ze tonen aan dat schooldrempels voor Roma kunnen overwonnen worden mits er voldoende aandacht gaat naar de vertrouwensrelatie tussen de ouders en het schoolpersoneel. Hun doelstelling is ook om zichzelf op termijn overbodig te maken.

In de case (zie kader) wordt de rol, aanpak en resultaten van de bemiddelaar meer in detail uitgelegd vanuit de ervaring van de Roma-bemiddelaars van de Foyer in Brussel.

**Case: Roma-bemiddelaars in Brussel**

Sinds september 2007 worden door de Dienst Roma van het Regionaal Integratiecentrum Foyer in Brussel drie schoolbemiddelaars ingezet om de scholarisatiegraad van Roma-kinderen in de Regio Brussel te verhogen. Van de ongeveer 6000 Roma in Brussel zijn ongeveer twee op drie van Roemeense nationaliteit. De bemiddelaars zijn daarom allen zelf van Roemeense afkomst en twee van hen zijn Roma.

1. Wat zijn de functies van een schoolbemiddelaar?

Een schoolbemiddelaar is een brugfiguur die de banden tussen de school en de families versterkt en de drempel naar de school verlaagt door een vertrouwensrelatie op te bouwen met de gezinnen. Hiermee tracht hij de scholarisatiegraad van Roma-kinderen te verhogen en spijbelgedrag te verminderen. De taken van een bemiddelaar zijn:

- overtuigen en begeleiden van de familie om de kinderen regelmatig naar school te sturen, aan de hand van veelvuldige contacten via huisbezoeken, bemiddelingen, telefonisch…;
- niet-schoolgaande Roma opsporen en toeleiden naar een school;
- smeden van vertrouwensrelaties tussen de familie en de school;

- sensibiliseren van de ouders omtrent het belang van onderwijs, rechten en plichten, kleuterschool…;
- de ouders informeren over het schoolreglement, veiligheid op school, schoolactiviteiten…;
- mobiliseren van de ouders voor schoolactiviteiten, oudervergaderingen, rapportuitreikingen, mondiale dagen…;
- bemiddelen in geval van conflicten;
- sociale omkadering van de familie en doorverwijzing naar reguliere diensten voor vragen en problemen in verband met andere levensdomeinen die indirect de scholarisatie van de kinderen beïnvloeden;
- werken in netwerk met gemeentediensten en diensten die kinderen begeleiden;
- de kennis en het inzicht van het pedagogische team verhogen in verband met de situatie en de cultuur van de Roma aan de hand van infosessies.

2. Wat zijn de resultaten?

*Verbeterde scholarisatie van minderjarigen* - Door heel kort op de bal te spelen en direct een huisbezoek te doen bij spijbelgedrag, keren spijbelaars sneller terug naar school. Hierdoor is er in deze scholen sinds 2 jaar reeds een lichte daling van het aantal niet-gemotiveerde afwezigheden opgetekend. Jaarlijks worden door de bemiddelaars een 80-tal jongeren die nog nergens staan ingeschreven, toegeleid naar een gepaste school. Dit vermindert ook de mogelijke overlast van deze jongeren op straat.

*Betere betrokkenheid van de ouders* - Door veelvuldige contacten zijn ouders beter op de hoogte van wat er zich afspeelt op school. Zeker in geval van spijbelen worden ouders direct op hun verantwoordelijkheden gewezen. Door de vertrouwensband die gecreëerd wordt, verloopt het contact met de school vlotter, ook in afwezigheid van de bemiddelaar. Die slaagt er ook in om een groot deel van de families te mobiliseren voor oudervergaderingen en rapportuitreikingen, daar waar voordien weinig tot helemaal geen Roma-ouders naar dergelijke vergaderingen kwamen.

*Omkadering van familiale problemen* – Door aandacht te hebben voor de ganse familiale context en door te verwijzen naar een netwerk van sociale actoren (sociale en juridische diensten, OCMW e.d.), worden drempels weggewerkt die een normale scholarisatie in de weg staan.

*Verbetering van kennis van schoolpersoneel* - Door informatiesessies voor het personeel en de veelvuldige contacten met de bemiddelaar is er meer kennis over en begrip voor de situatie van Roma-families. Dat heeft een positief effect op de houding van leerkrachten. Zo kan de school ook op een meer adequate manier communiceren met Roma-ouders.

*Ontlasting voor het schoolpersoneel* - Door spijbelende leerlingen snel opnieuw te doen aanhaken, ouders naar vergaderingen te mobiliseren en familiale problemen op te vangen, voelt het personeel zich duidelijk ondersteund en ontlast.

3. Wat zijn knelpunten?

- Bemiddelaars missen een stok achter de deur voor de meest problematische spijbelaars;
- Voor heel wat ouders blijft het moeilijk om kleine kinderen in te schrijven in een kleuterschool;
- Enkele succesverhalen niet te na gesproken, is de impact van de bemiddelingen op de spijbelproblematiek van zwangere leerlingen en jonge moeders beperkt.

4. Profiel

De ervaring leert ons dat in een team van *gadjé*- en Roma-bemiddelaars de wisselwerking tussen beide heel erg vruchtbaar is. Bepaalde opdrachten vertrouwen we gemakkelijker toe aan een Roma-bemiddelaar (o.a. eerste lijns-werk met families), voor andere instanties (vaak meer officiële zoals justitie of parket), sturen we liever onze *gadjé*-bemiddelaar uit.

Primordiaal bij de keuze van een bemiddelaar is het juiste profiel. Dit overstijgt etnische afkomst, opleidingsniveau en ervaring. Enkele kwaliteiten zijn: vertrouwensrelaties kunnen opbouwen, interculturele communicatievaardigheden, luistervaardigheid, empathie, incasseringsvermogen, neutraliteit en discretie, diplomatie, zelfkritisch vermogen, in team en netwerk kunnen werken, grenzen kunnen stellen, consequent kunnen zijn. Hierbij is talenkennis van de doelgroep een bijzonder pluspunt.

**3.2.1.2 Directe relatie school - ouders**

Bemiddelaars zijn evenwel slechts een middel om de afstand tussen beide partijen te verkleinen. Het schoolteam zelf heeft hierin een minstens zo belangrijke rol. Zij zijn de vertegenwoordigers van die *gadjé*-instelling waaraan Roma gevraagd worden hun kinderen toe te vertrouwen. Zij zijn uiteindelijk bepalend voor hoe de relatie met de Roma-familie zal verlopen. Centrale elementen hierbij zijn de houding, communicatieve vaardigheden en het inzicht in de specifieke situatie van Roma (zie verder).

De school zelf kan proactief de afstand met de ouders verminderen door momenten te voorzien van rechtstreeks contact met de ouders. Zo zou er in het takenpakket van een leerkracht structureel meer tijd moeten worden vrijgemaakt om aanwezig te zijn op eerste lijn. Af en toe een huisbezoek bij de leerlingen die het moeilijk hebben, toont een duidelijk engagement van de school naar de families. Roma appreciëren dit bijzonder en vinden het een hele eer wanneer iemand van de school de moeite doet om tot bij hen te komen. Meestal willen ze daarvoor als tegenprestatie ook wel moeite doen.

Evenzeer moeten de ouders zoveel mogelijk op school uitgenodigd worden. Zo wordt er bijv. in enkele Brusselse scholen met veel Roma-leerlingen op het begin van

het schooljaar een vergadering gehouden voor de Roma-ouders om alle belangrijke informatie eens duidelijk op een rijtje te zetten. Hierbij wordt ook kennis gemaakt met het hele schoolteam. Een Roma-bemiddelaar vertaalt de boodschappen. Ook voor andere gelegenheden zoals rapportuitreikingen, informatieve momenten, oudervergaderingen, schoolfeesten e.d. is het heel belangrijk om speciaal te investeren in het mobiliseren van de Roma-ouders. Enkel een briefje meegeven met de kinderen werkt meestal niet. Mobilisatie van de ouders (zoals alle informatieoverdracht met Roma) gebeurt het beste mondeling door rechtstreeks contact. In Brussel gebeurt dit door iedereen speciaal nog eens extra op te bellen of een huisbezoek te doen indien het gezin nieuw is.

Ook kan participatie van Roma-ouders gevraagd worden bij schoolfeesten of mondiale dagen op school. Er kan nagegaan worden welke competenties er aanwezig zijn bij de ouders en wat ze aan de school te bieden hebben. Meestal zijn er wel ergens muzikanten of moeders die iets gastronomisch willen klaarmaken bij dergelijke gelegenheden. Men voelt zich daardoor bijzonder gevaloriseerd en de school wordt zo weer een klein beetje meer een betrouwbare en vertrouwde plek.

Sommige scholen organiseren taal- of alfabetisatielessen voor ouders op de school. De taal wordt aangeleerd rond schoolse gebeurtenissen (agenda, schoolreglement begrijpen, …). Ouders worden zo meer betrokken bij het onderwijs van hun kinderen, wat de motivatie om de kinderen naar school te sturen ten goede komt.

In een schooltje in Molenbeek is er dan weer een Roma-moedergroep actief die wekelijks samenkomt om van gedachten te wisselen en zich te informeren over thema's die hen rechtsreeks aanbelangen (Hoe zelfstandigenstatuut verwerven? Hoe energieverbruik beheersen? …).

### 3.2.2 Interculturele competenties schoolpersoneel vergroten

1) Contact school - ouder

Het eerste contact met de school, tijdens de inschrijving, vormt voor Roma de cruciale eerste indruk. Roma hebben (vaak over-)gevoelige sensoren om mensen te taxeren. Elk half woord dat ze te horen krijgen, kan een invloed hebben op hun enthousiasme over de school. Dit is het moment dat er cruciale informatie wordt uitgewisseld en indrukken worden opgedaan. Indien er een taalprobleem is, moet er op dat moment dus absoluut voor gezorgd worden dat er iemand kan vertalen. Omdat ze zelf niet goed wegwijs weten in het schoolsysteem en slecht geïnformeerd zijn, maar ook omwille van de spanning ten opzichte van dat deel *gadjé*-wereld (zie eerder), voelen de ouders zich onzeker. We merken dat ze achteraf ook met veel vragen blijven zitten over dingen die al dan niet gezegd geweest zijn, die ze toch niet zo goed begrepen hebben of waarover ze ter plaatse geen vragen durfden te stellen. De persoon die de inschrijving verricht, heeft bijgevolg de belangrijke taak om extra moeite te doen om veel informatie te geven over het functioneren, het schoolreglement, het reilen en zeilen in de klas, activiteiten enz.

Bij de inschrijving zijn de ouders minder geïnteresseerd in het pedagogische project. Ze willen voornamelijk weten in welke omstandigheden hun kind terecht komt, of het eten krijgt en warm zit, en vooral of het veilig is. “Gaan ze mijn kind hier wel goed behandelen? Zullen andere leerlingen hem niet pesten of pijn doen? Zal het personeel zich wel echt bekommeren om het welzijn van mijn kind? Of gaat het niet gewoon weer scheef bekeken worden als ‘de zigeuner van de klas’? Zullen wij, Roma, hier gerespecteerd worden?” Dit zijn vragen die circuleren in het hoofd van een Roma-ouder die een kind inschrijft, zeker als het de eerste keer is. Het is dan aan de persoon van de directie of het secretariaat die hen ontvangt om hen absoluut op hun gemak te stellen en die onzekerheid weg te werken. Een rondleiding in de school en in de toekomstige klas, een persoonlijke kennismaking met de leerkracht e.d. kunnen daar zeker bij helpen. Door het geduldig herhalen van informatie, het erover waken en te checken of de ouders het allemaal goed hebben begrepen, toont men aan de ouder dat men werkelijk moeite wil doen om alles optimaal te laten verlopen. Dit zijn impliciete signalen waarvoor Roma erg ontvankelijk zijn.

Roma op hun gemak stellen is één zaak, maar de sleutel ligt juist in een consequente opvolging van hetgeen wordt voorgesteld en beloofd. Zo bijvoorbeeld zal de school de ouders niet alleen moeten geruststellen over veiligheid en pesten, maar zal er ook effectief en kordaat moeten opgetreden worden indien pestgedrag zich voordoet. Negatieve ervaringen hiermee hebben ouders al vaker aangezet om hun kind terug te trekken uit de school.

2) Contact leerkracht - leerling

Ook voor de leerkracht in de klas spelen de bovengenoemde elementen naar de Roma-leerlingen toe. De motivatie en goede integratie van leerlingen hangen in zekere mate af van de persoonlijke attitude van de leraar zelf. Leerkrachten met een vast geloof in de mogelijkheden van de leerlingen zullen bij hen meer motivatie en zelfzekerheid creëren. Leerkrachten die zich sterk laten beïnvloeden door vooroordelen en veralgemeningen en daardoor het onderwijs van moeilijkere kinderen op voorhand al een hopeloze zaak vinden, zorgen voor een ‘selffulfilling prophecy’. Omdat Roma zeer bewust zijn van hun etnische achtergrond en alle nadelen die dat stigma hen al berokkend heeft, zijn ze voor dergelijke menselijke verhoudingen juist bijzonder gevoelig. Het is belangrijk dat de leerkracht zich daarvan bewust is.

Hierbij komt nog dat meer kennis over de situatie van Roma een positieve invloed zal hebben op de houding van leerkrachten tegenover Roma. Tevens appreciëren ze het ten zeerste wanneer een *gadjo* interesse laat blijken in hun cultuur en specifieke situatie. Gewoon het feit dat iemand bijvoorbeeld een vraag stelt waaruit blijkt dat hij enigszins bekend is met Roma-cultuur, toont betrokkenheid en kan op enthousiasme rekenen bij de Roma.

3) Interculturele communicatie

De hierboven beschreven elementen maken deel uit van een bewuste en open vorm van communicatie. Vandaar dat het belangrijk is dat schoolpersoneel dat geconfronteerd wordt met dergelijke groepen en culturen, in de leerkrachtenopleiding en vormingen voldoende wordt getraind in competenties rond interculturele communicatie en leren omgaan met diversiteit.

Daarnaast bewijzen vormingssessies gegeven door Roma-werkingen hun nut om meer inzicht en begrip te verwerven omtrent de cultuur, logica en gevoeligheden bij Roma. Ze schaven het beeld dat men heeft over Roma en dat meestal doorspekt is met vooroordelen, op een correcte manier bij. Vormingen verrijken sowieso ook de kijk op Roma, op de relatie met hen en op wat er écht leeft bij hen. Bepaalde gedragingen en reacties van Roma zullen veel beter gekaderd kunnen worden, zodat spanningen afnemen en meer wederzijds begrip kan ontstaan. Zo kan men op een efficiëntere manier met Roma beginnen samen te werken.

### 3.2.3 Aangepaste onderwijsmethodes

Om interne motivatie te stimuleren kan het inhoudelijke schoolaanbod voor kinderen én ouders aantrekkelijker gemaakt worden (*pull*-factor). Welke opleidingen zijn werkelijk versterkend voor identiteit en zelfwaardegevoel? Er zou nagegaan moeten worden welke andere instrumentele en intellectuele vaardigheden deze kinderen bezitten, om ze dan te stimuleren. Alleszins is het noodzakelijk dat scholen in samenwerking met het CLB de leerlingen blijven oriënteren naar studierichtingen die passen bij de persoonlijke vaardigheden en capaciteiten.

1) Leren vanuit ervaringen

Ervaringsgericht onderwijs biedt methodes die toelaten om adequaat in te spelen op de beleveniswereld van Roma-leerlingen. Eigen ervaringen gebruiken als uitgangspunt voor een leerproces. Het betreft een constructivistische aanpak, waarbij kennis niet wordt ingelepeld, maar wordt opgebouwd en concreet ervaren door de deelnemers. Dat past perfect bij hun ontheoretische, praktische en pragmatische ingesteldheid: interactieve methoden, de lesthema's materieel de klas binnenbrengen en tastbaar maken, getuigen of professionals uitnodigen in de klas, ervaringen opdoen buiten de schoolmuren, individuele ervaringsweken organiseren (bijv. in een fabriek of een winkel laten meedraaien), enz. Hierbij hoort ook het geven van voldoende beweging(sruimte) aan de kinderen.

Maar leerlinggericht en ervaringsgericht onderwijs dat interne motivatie als uitgangspunt impliceert, blijkt voor Roma niet zomaar evident. Roma-kinderen hebben voor hun opvoeding ook nood aan voldoende structuur die voor hen duidelijk is, eveneens in de secundaire school. Een didactische aanpak zal succes hebben wanneer ze een klare structuur biedt en coherent is. Hierbij moeten grenzen afgetast en onderhandeld worden.

2) Leren in groep met persoonlijke omkadering

Socialisatie van Roma-kinderen gebeurt thuis in groep. Groepsgebonden leermethodes zijn voor hen dan ook natuurlijker dan methodes gericht op het individu: bijv. samen hardop lezen, samen oefeningen of werkstukken maken e.d. Hierbij dient ook aandacht te gaan naar de ontwikkeling van positieve relaties tussen de leerlingen. Er kan nagegaan worden in welke mate oudere leerlingen niet kunnen worden betrokken bij bepaalde leermomenten in de klas.

Maar leerlingen met een erg moeizame schoolcarrière hebben ook nood aan persoonlijke omkadering en begeleiding. Dit is mogelijk wanneer er in kleinere groepen kan gewerkt worden. Hieronder volgen twee praktijkvoorbeelden uit Brussel die het nodige succes kennen bij Roma-jongeren.

**Case: Persoonlijke Ontwikkelings Trajecten (POT) in Molenbeek**

In het Vormingscentrum van de Foyer (VCF) in Molenbeek gaat een 54-tal jongeren van zestien tot achttien jaar naar school. Het gaat om jongeren met een erg problematisch schoolparcours. 30 daarvan zijn Roma. Wegens gebrek aan plaatsen is er een wachtlijst waarop steeds nog andere Roma staan ingeschreven. Nochtans is dit bij Roma de leeftijdscategorie die het allerminst interesse heeft in onderwijs. Hoe komt het dat dit dan zo'n succes heeft bij Roma?

Binnen het Vormingscentrum worden voor de maatschappelijk meest kwetsbare jongeren, persoonlijke trajecten opgezet binnen het kader van het Vlaamse decreet 'Leren en werken'. Het is een emancipatorisch proces dat hen een ultieme kans geeft om toch nog op een gekwalificeerde manier uit te stromen uit het onderwijs. De jongeren krijgen binnen de reguliere schooluren een combinatie van algemene en beroepsgerichte vormingen (restauratie, elektriciteit, houtbewerking en kantoor) en persoonlijke begeleiding, gericht op de terugkeer naar het deeltijds onderwijs en/of werk. Elk traject wordt grotendeels ingegeven door de keuzes en interesses van de jongere zelf en impliceert een gedegen kennis van de sociale omgeving van elke jongere, van zijn thuissituatie, gewoontes en verleden.

Het VCF richt zich op vaak gekwetste jongeren die slechts in een zeer beschermde omgeving kunnen functioneren en zeer veel aandacht en individuele begeleiding nodig hebben. Ze hebben onvoldoende maturiteit, zijn belast met een sterke persoonlijke problematiek, kampen met een negatief zelfbeeld en concentratiestoornissen. Naar de Roma toe wordt er gewerkt met een Roma-schoolbemiddelaar die het vertrouwen van de gemeenschap geniet. Zo slaagt het VCF erin om een grote groep van jongeren te bereiken die anders vooral hun tijd op straat doorbrengen. Ook beschikt het VCF over een Roemeense leerkracht die sterk vertrouwd is met de Roma-gemeenschap.

De meeste jongeren in het Vormingscentrum Foyer worden naast deze persoonlijke begeleiding ook intensief ondersteund op het vlak van Nederlands. Dit wordt

beschouwd als een essentieel onderdeel van de integratie van de jongeren in onze samenleving. Zij komen uit een sociaal milieu waarbij zowel het Frans als het Nederlands weinig tot nooit gesproken wordt.

Leerlingen die hun uiterste best doen, krijgen de mogelijkheid om via een deeltijds leercontract professionele ervaring op te doen bij een werkgever. Ze worden hier ook financieel voor vergoed. Dit maakt deze formule voor Roma erg aantrekkelijk. Ook wanneer ze achttien jaar geworden zijn, wordt er vanuit het VCF een trajectbegeleiding opgestart om de jongeren een geschikte job te helpen zoeken op de arbeidsmarkt.

**Case: School voor Aangepast Beroepsonderwijs Zaveldal**

Ook de School voor Aangepast Beroepsonderwijs Zaveldal in de Brusselse Marollen, die deel uitmaakt van het buitengewoon secundair onderwijs (Type 1), erkent de nood aan een specifieke onderwijsvorm voor jongeren die niet in de gangbare onderwijstypes inpassen. Met een aangepaste pedagogie legt de school zich toe op jongeren die moeilijkheden hebben in het gangbare onderwijs, ook in het beroepsonderwijs, maar niet voldoen aan één van de BuO-types.

Er wordt in kleine groepen jongeren gewerkt. Taalonderricht voor nieuwkomers krijgt een belangrijke plaats. Dit wordt echter gecombineerd met bezige activiteiten, in dit geval beroepsateliers (schoenmakerij, loodgieterij, …). Al doende de taal leren dus, in een soort van onthaalklas. De begeleiding is tevens heel persoonlijk. Ook wordt er veel belang gehecht aan sociale vaardigheden, die expliciet worden getraind. Men werkt niet zomaar met sancties. Het waarom van bepaalde regels wordt telkens opnieuw uitgelegd tot de jongere hierin inzicht krijgt.

Ook hier staat een trajectbegeleider in voor oriëntatie op de arbeidsmarkt voor wie een diploma behaalde.

Deze aanpak blijkt resultaten op te leveren. Schoolverzuim is er minimaal en wordt direct opgevolgd. Leerlingen tonen zich erg gemotiveerd. Momenteel zitten er ook dertien Roma-jongeren.

3) Linken met eigen cultuur

In scholen met een multicultureel publiek is het logisch dat ook de lesinhoud wordt bijgestuurd en afgestemd op deze leefwerelden. Er kan extra aandacht geschonken worden aan aspecten die gelinkt zijn met de cultuur en situatie van Roma, zoals bijv. in de geschiedenislessen uitweiden over de Holocaust, in de muzieklessen uitleg geven over belangrijke Roma-muzikanten (Django Reinhardt, Gypsy Kings e.d.), informeren over bekende personages met Roma-roots (acteurs zoals Charlie Chaplin, Yul Brynner, Michael Caine, Natalie Wood, voetballer Eric Cantona, enz.). Ook hier geldt de regel dat wat je tastbaar in de klas brengt (getuigenis van een Roma-ouder, muzikant, …) nog beter zal werken. Deze specifieke aandacht is voor Roma en ook

voor de andere leerlingen enorm belangrijk voor het doorbreken van clichés, het werken aan correcte beeldvorming en het ontwikkelen van een meer positieve identiteit als Roma.

# 4. Aandachtspunten bij het werken met Roma

We kunnen niet ontkennen dat in multicultureel onderwijs een zekere specifieke en gedifferentieerde aandacht nodig is voor de verschillende aanwezige groepen. Ook voor Roma moeten scholen zich bewust zijn van specifieke gevoeligheden die bepalend kunnen zijn voor een goede integratie van de individuele leerling op school. Op die manier kan het schoolpersoneel zelf al een hele stap zetten in de goede richting. Vanuit de zes jaar lange ervaring van de Dienst Roma van de Foyer in Brussel kunnen we volgende handvaten voorstellen.

### 4.1 Zorg voor degelijke communicatie

Een eerste voorwaarde om een vruchtbare samenwerking met Roma op gang te brengen, is een degelijke communicatiestrategie in ruime zin. Die is nodig zowel op school- als op klasniveau, zowel naar de ouders als naar de leerlingen zelf. Het voornaamste doel is het tot stand brengen van een vertrouwensrelatie.

Eigenlijk betreft dit basiswetmatigheden van communicatie en relatievorming. De school dient zich bewust te zijn dat Roma hier extra gevoelig voor zijn wegens hun achtergrond en inherent wantrouwen. Waarover gaat het hier concreet? Vriendelijk zijn, geduld en respectvol met elkaar omgaan, met een gezonde portie humor, een sfeer van vertrouwdheid creëren, tijd maken voor persoonlijk en informeel contact, discretie garanderen… Een absolute voorwaarde is dat het taalprobleem overwonnen wordt, desnoods met een vertaler of indien mogelijk een bemiddelaar.

We sommen enkele essentiële aandachtspunten op. Ten eerste is het ten zeerste van belang dat men een wederkerige relatie voor ogen heeft, dat men Roma niet beschouwt als sukkelaars of slachtoffers maar als gelijkwaardige partners met mogelijkheden. Ook de vorm van communicatie is belangrijk. Men mag er niet van uitgaan dat alle Roma schriftelijke boodschappen zullen of kunnen lezen (taalprobleem, analfabetisme, geen schriftelijke cultuur). Zij moeten personen rechtstreeks kunnen horen of zien. Dit neemt tijd in beslag waarvoor ruimte moet worden voorzien. Voor dergelijke vlotte communicatie is het aangewezen om indien mogelijk met een bemiddelaar te werken. Roma richten zich ook steeds naar personen waarin ze vertrouwen stellen. Als er op school iemand van het personeel hun taal spreekt of extra kennis van hun milieu heeft, is het aangewezen om bepaalde contacten via deze weg te laten verlopen. Als deze persoon dan ook nog voor continuïteit kan zorgen, zal de vertrouwensband des te sterker worden.

Bij de communicatie tussen school en familie moet zowel aan de vader als de moeder aandacht worden besteed. Ze hebben allebei hun aandeel in beslissingen omtrent scholarisatie van hun kinderen.

Laat je nooit uit je lood slaan door plotse agressieve opmerkingen van ouders. Roma kunnen soms heel gevoelsmatig of impulsief reageren, maar de storm gaat vaak snel weer liggen. Dit vergt op dat moment wel een zeker incasseringsvermogen en tevens diplomatie om het hoofd koel te houden. Wie deze disputen kan overwinnen, wint vast en zeker aan respect en ontzag. Het is een teken dat er een zeker vertrouwen heerst.

Een extra aandachtspunt om steeds in het achterhoofd te houden, is het waken over de veiligheid van de kinderen en hierover ook duidelijk communiceren.

**4.2 Geef voldoende informatie**

Heel wat moeilijkheden van Roma-families met betrekking tot de school zijn te wijten aan een (wederzijds) gebrek aan informatie. Langs de kant van de school kunnen heel wat problemen vermeden worden door de moeite te doen zeer duidelijke en voldoende informatie te verstrekken. Vele dingen die voor ons vanzelfsprekend zijn, zijn dit niet voor Roma. Vooral wanneer het bepaalde procedures betreft (wat doen in geval van afwezigheid, welke papieren voorzien bij inschrijving e.d.) moet de boodschap herhaald blijven worden. Nuttig is ook om steeds te controleren of de gegeven informatie, goed in de geesten doorgedrongen en begrepen is. Het kan gerust zijn dat hoe harder de vader ja knikt, hoe minder hij ervan begrepen heeft.

Ook heeft de school heel wat informatie nodig van de familie. Alle informatie over de familiale situatie bijvoorbeeld kan nuttig zijn om afwezigheden beter te begrijpen. Informatie wordt vooral verkregen bij vertrouwelijke contacten die liefst niet te formeel zijn. Het uitvragen van mensen of het schriftelijk noteren van antwoorden kan bedreigend overkomen en Roma geven dan heel snel sociaal wenselijke antwoorden.

Belangrijke informatie betreft de wederzijdse verwachtingen die ouders en leerkrachten naar elkaar hebben. Het is cruciaal dat deze vanaf het begin zoveel mogelijk verduidelijkt worden om achteraf misverstanden en frustraties te vermijden.

**4.3 Sta toe te onderhandelen**

Roma zijn onderhandelaars. Als vroegere ambachtslui en (vaak) huidige ‘commerçanten’ wordt het onderhandelen met de paplepel meegegeven. Bij Roma staan goede onderhandelaars hoog aangeschreven op de sociale ladder.

Wat scholarisatie betreft is het vooral de maatschappij die vragende partij is dat hun kinderen naar school gaan. Roma vragen dan wat ze daarvoor in de plaats krijgen. Voor wat hoort wat. Je kan hen bewustmaken met een portie diplomatie en juiste argumenten die aansluiten bij hun leefwereld: “uw kind zit warm en droog op school” of “terwijl uw kind op school zit, heb jij de handen vrij voor zaken” of “lezen en rekenen zijn belangrijk om later de kost te verdienen”. Sommige scholen bieden

hun leerlingen een maaltijd of een abonnement voor het openbaar vervoer, dat is een troef (*pull*-factoren). Natuurlijk bied je aan Roma-gezinnen best dingen die de andere leerlingen ook krijgen. Het allerbelangrijkste is dat ze het gevoel krijgen dat er niet enkel een eenrichtingsrelatie is ("ik moet doen wat de school en de maatschappij mij opdragen"), maar dat je luistert naar hun verzuchtingen en dat je hen op de één of andere manier het gevoel geeft dat je hen tegemoet komt.

Pas op voor valkuilen zoals bijv. discussies over geld: "Onze kinderen hebben leerplicht, maar ik krijg geen rooie cent van deze maatschappij." Daar kan de school niet onmiddellijk iets aan doen. Zet het gesprek dus terug op het juiste spoor door te benoemen wat jij wel kan bieden. Sommige Roma halen heel wat truckjes uit de kast om in te spelen op het sentiment en liefdadigheidsgevoel van hun opponent: "We hebben het toch zo moeilijk". Blijf menselijk maar laat je niet misleiden. Probeer aan te voelen wanneer het theater wordt.

Het compromis dat uit onderhandelingen voortvloeit, geeft verantwoordelijkheden aan beide partijen die moeten gerespecteerd worden. Beide kanten dienen offers te brengen. Dat is ook zo in hun cultuur en zij weten dat. Sta er dus op dat ze nagekomen worden. Ook de school moet haar afspraken nakomen. Wanneer dit gebeurt krijg je respect en dus medewerking.

Verval niet in betutteling, want zo oogst je geen respect, enkel maar meer claimgedrag. Roma zijn hier uiteindelijk helemaal niet mee gediend want dat drukt hen nog meer in een rol van afhankelijkheid. Het is aan de school om af te tasten waar de grens met menselijke ondersteuning stopt en betutteling begint. Bestaande regels mogen, als het kan, soepel gehanteerd worden, maar zeker niet veranderd worden 'à la tête du client'. Favoritisme is uit den boze.

### 4.4 Wees duidelijk en consequent

Een aantal afspraken zijn niet onderhandelbaar. Daar moet vanaf het begin duidelijkheid over zijn. Grenzen moeten heel duidelijk en expliciet worden gecommuniceerd. Die grenzen moeten verder dan ook heel goed worden bewaakt en consequent worden nageleefd. Vaak vinden Roma de burgersamenleving laks wanneer het neerkomt op het consequent opvolgen van maatregelen of sancties. Zo geeft bijv. het gerecht niet altijd het goede voorbeeld. Roma zijn echter getalenteerd in het opsporen van hiaten in een systeem en het vinden van achterpoortjes (o.a. met betrekking tot leerplicht e.d.). De samenleving zou daarom veel meer werk moeten maken van consequente en coherente actie en versnippering vermijden, zodat alle actoren dezelfde eenduidige boodschap brengen.

Ook hier moeten we oppassen voor een culturele valstrik. Sommige Roma spelen dit uit, bijv.: "Ja maar in onze cultuur is het de gewoonte dat meisjes vanaf 12 jaar thuisblijven en vroeg trouwen". Indien dergelijke argumenten ingaan tegen de wet en de hier algemeen aanvaarde normen, kunnen we daar onmogelijk in meegaan.

Luisteren is essentieel, maar daarna dient men ook een duidelijke boodschap te geven waar de grens wordt getrokken.

Dit heeft ook niets met strengheid te maken, bepaalde maatschappelijk vastgestelde keuzes moeten nu eenmaal gevolgd worden. Uitzonderingen maken voor specifieke groepen wekt ongenoegen en tegenstand op bij andere groepen. Wat beter werkt is het erkennen van inspanningen die de mensen doen. Er wordt al te vaak vergeten dat de scholarisatie van hun kinderen de families wel erg bezig houdt en vaak heel wat offers vergt, zeker voor zij die in erg precaire omstandigheden leven. Deze moeite mag ook geapprecieerd worden, het kan enkel de motivatie in de hand werken.

**4.5 Toon betrokkenheid**

Betrokkenheid wekt vertrouwen op. Eerlijke interesse in de ander werkt motiverend. Roma zijn hier gevoelig voor aangezien ze in het verleden nooit enige erkenning hebben gekregen. Spreek hen aan, ga als het kan op huisbezoek of bel hen op. Maak je geen zorgen: je bent welkom, want je toont interesse. Het helpt wel als de Roma je al een beetje beter kennen of als je kan verwijzen naar andere Roma-gezinnen die je kent. Het toont dat je ruimer interesse hebt in Roma. Ze beschouwen je niet meer als een 'groentje', waardoor je al wat meer aanzien geniet en dus gemakkelijker hun medewerking krijgt.

Maar als je écht met hen inzit, vinden Roma, dan moet je ook een concreet antwoord kunnen bieden op bepaalde alledaagse problemen. Dit vergt ruimte en tijd voor een zeker eerstelijnswerk. Als je hen kan doorverwijzen of in contact kan brengen met een dienst die hun probleem verder opvolgt, win je erbij. Het zal je verdere werk met de familie vergemakkelijken. Ken daarbij wel je grenzen en wees vanaf het begin heel duidelijk wat je kan en wat niet. Voor je het weet, zit je tot over je oren onder de vragen en het werk. Luister en toon je behulpzaam, maar waak erover dat hun verwachtingen ten aanzien van jou realistisch blijven. Een noodzakelijke voorwaarde om hun goede integratie in de samenleving te ondersteunen, is het bevorderen van zelfredzaamheid. Creëer dus zeker geen afhankelijkheid.

Bepaalde problemen worden ook het beste aangepakt in een netwerk van relevante actoren. Het is van belang dat de school daar ten gepaste tijde ook deel van uitmaakt.

# 5. Conclusie

Roma-leerlingen in de klas zijn voor veel leerkrachten een nieuw fenomeen en een nieuwe uitdaging. Ten gevolge van sociale, culturele en economische discrepanties tussen Roma en de burgersamenleving lijkt het er soms op alsof het Romani-gezegde *"met één achterste kan je niet op twee paarden zitten"* ook met betrekking tot onderwijs voor Roma-kinderen bewaarheid wordt.

Hoewel Roma met diverse drempels te kampen hebben, toch zijn er zeker pistes die de samenwerking met Roma-families kunnen verbeteren. Interculturele communicatie en bemiddeling zijn essentieel om het broodnodige vertrouwen tot stand te brengen en een efficiënte samenwerking met de families op te starten. Niet overal hebben scholen externe Roma-bemiddelaars ter beschikking. Toch kunnen leerkrachten en scholen zelf ook al een eerste stap in de goede richting zetten door heel bewust om te gaan met attitudes en communicatieve vaardigheden naar de families toe. Dit zijn de eerste aanzetten om de relatie tussen het thuisfront en de school te verstevigen. Ook kan inhoudelijk nagedacht worden over aangepaste onderwijsmethodes die meer beantwoorden aan de leefwereld van Roma.

Het onderwijs wordt aanzien als een hefboom voor het doorbreken van een vicieuze cirkel van gebrek aan kansen, armoede en uitsluiting van Roma. We moeten daarbij bewust zijn dat we deze problematiek die reeds eeuwenlang aansleept, niet in enkele jaren tijd opgelost krijgen. Het is dus generatiewerk. Bijgevolg zijn het de kleine successen die ons de inspiratie moeten geven om de uitdaging te blijven aangaan.

# 6. Bibliografie


Bafekr, S. (1999). *Zwangere vrouwen en schoolgaande kinderen in de illegaliteit te Brussel, een kwalitatieve etnografie*, Cultuur en Migratie Jaargang 17 n°1, Brussel

Beersmans, D., Devolder, G., Janssens, J., Machiels, T., Michels, J. (2002). *Laat de was maar hangen. Voyageurs en zigeuners in de straat*, Vlaams Minderhedencentrum, Antwerpen: Garant

De Acht, Foyer, VMC (2008). *Motivatieplan scholarisatie Roma*, Brussel, werkdocument

Drimal, F. (2002). *Family and life strategies of Czech and Slovak Roma in Flanders*, Leuven, KULeuven

Eycken, M. (1998). *De Kumpania, baarmoeder van zigeunerleven. De zich differentiërende onafhankelijkheid in afhankelijkheid van de Vlašika Rom in Praag (Tsjechië) en Nitra (Slowakije)*, Doctoraatschrift Departement Sociale en Culturele Antropologie, KU Leuven

Foyer (2004, geactualiseerd in 2006). *De Roma van Brussel*, Molenbeek

Geurts, K. (2005). *Over-leven van Roma in Brussel*, Eindverhandeling Departement Sociale en Culturele Antropologie, KU Leuven

Huybrechs, A. (2004). *Hulpverlening aan ECM die in de loop van hun geschiedenis, collectief of individueel, een sterk wantrouwen t.a.v. hulpverlening en de maatschappij in haar geheel ontwikkeld hebben'*, Ondersteuningsteam allochtone jeugdbijstand, Antwerpen

Klasse voor leraren (2009). *Communiceren met Roma vraagt diplomatie*, internet, http://www.klasse.be/leraren/help.php?id=11839

Save the Children (2001). *Denied a Future? The Right to Education of Roma/Gypsy & Traveller Children in Europe*, London

UNDP (2002). *The Roma in Central and Eastern Europe, Avoiding the Dependency Trap*, Bratislava

Yoors, J. (1967). *The gypsies*, New York: Simon and Schuster


Voor meer informatie over Roma en *good practices* met betrekking tot onderwijs kan je terecht op volgende websites:

www.foyer → Doelgroepen → Roma
www.vmc.be → Minderheden → Roma
www.vmc.be/toolbox → Onderwijs